

GAZALİ'DE DİN – FELSEFE İLİŞKİSİ

Geliş Tarihi (ReceivedDate) 05.06.2018

Yasemin ATABEY¹

Kabul Tarihi (Accepted Date) 14.08.2018

Özet

Bu makalenin amacı Gazali'nin din-felsefe ilişkisinde ortaya koymuş olduğu görüşleri ayrıntılı olarak inceleyerek, düşünürün İslam felsefesine olan etkilerini açıklamaktır. Bu amaçla Gazali'nin din-felsefe ilişkisini ele aldığı eserleri incelenmiştir. Gazali'nin fikirlerine bakıldığında felsefe ve tasavvuf etkileri görülmektedir. Ancak onun düşünce hayatında önemli bir yerde olan bilgi meselesinde amaçlanan hakikatin bilgisine ulaşmaktır. Kesin bilgi olan hakikatin bilgisine tasavvuf yolu ile ulaşılacaktır düşüncesini savunur.

Gazali, iman ile aklın bir arada uyum içinde olup olmayacaklarını araştırmıştır. İman ile akıl, din ile felsefe konusunda filozofların görüşlerini reddetmektedir. Felsefi akli düşüncenin olabileceğini savunan Aristoteles'in fikirlerinden etkilenmiş olan İbni Sina, Kindi, Farabi gibi filozoflara eleştiriler yöneltmiştir. Felsefi akli düşüncenin olamayacağını söyleyen Gazali, filozofların tutarsız olduğunu savunuyor.

Gazali'nin felsefesinde Allah, din, tasavvuf, hakikat kavramları önemli yer tutuyor. Bu kavramları ayrıntılı olarak ele aldığı eserleri vardır. Gazali'nin Meşşai düşüncesini savunan filozoflara karşı çıkışları İslam düşüncesinde önemli etkilere neden olmuştur. Düşünürün bu konudaki görüşleri Gazali'nin din-felsefe ilişkisi bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, felsefe, tasavvuf, Meşşai, Akıl, Hakikat

Abstract

The aim of this article is to explain the effects on Gazzali's Islamic philosophy by examining the views in detail which the philosopher had revealed the relation between religion-philosophy. By this aim, the works of Gazzali related to approaching the relation between religion and philosophy have been examined. When it is had a look on Gazzali's opinions, it is seen the effects of philosophy and islamic mysticism. However, the aim of knowledge matter which has an important point of his thought life is to gain the knowledge of truth. Gazzali defends the opinion that the knowledge of truth which is the certain one will be gained through islamic mysticism.

Gazzali had researched if faith and mind would be in harmony together. Faith and mind have rejected the views of the philosophers on religion and philosophy. It directed criticism the philosophers such as İbni Sina, Kindi, Farabi who were affected by the opinions of Aristotle who supported the philosophical mental's thought could be. Gazzali who says the philosophical mental's thought would not be defends the opinion that the philosophers are inconsistent.

In Gazzali's philosophy, the concepts such as God, religion, mysticism, truth have taken an important part. There are works of him which is dealt with these concepts in detail. Gazzali's objections to the philosophers who support Peripateticism has caused important effects in Islamic thought. The views of the philosopher on this subject have been discussed in detail in the part Gazzali's relation of religion-philosophy.

Key Words: Religion, philosophy, mysticism, peripateticism, Mind, Truth

1. GİRİŞ

1.1. Gazali'nin Hayatı

Meşşai düşüncesine karşı çıkışlarıyla bilinen Gazali, imancı felsefenin kurucusudur. Aynı zamanda yaşadığı dönemin en büyük kelamcılarında biri olarak kabul edilir. (Ülken, 2015:131) Asıl adı Muhammed olan düşünür, doğduğu yere nisbetle Gazali ismi verilmiştir. Aynı zamanda Hüccet-ül-İslam, İmam, Zeyn-üd-din isimleriyle de anılmaktadır. (Gazali, 1960:5) Gazali, Horasan'ın Tus şehrinde 450/1050 yılında doğmuştur. Babasının ölümünden sonra, ilk öğrenimine babasının bir arkadaşının evinde başlamıştır. (Boer, Çeviri: Kutluay, 1960:110)

Öğrenimini Nişabur'da gerçekleştiren Gazali'nin felsefe ve kelamdaki üstün bilgisi Selçuklu veziri Nizam ül-Mülk'ün dikkatini çekmiştir. Bağdat'a kurulan Nizamiye Medresesi'nin idaresi

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yaseminatabey@outlook.com)

Gazali'ye verilmiştir. (Ülken, 2015:131) Burada başmüderis olarak öğrenci yetiştiren Gazali, felsefe konusunda önemli çalışmalar yapmaktaydı. (Özden, 2017:128)

Daha sonra hac için Mekke'ye gidiyor ve dönüşünde Kudüs'te, Şam'da, İskenderiye'de kalıyor. Şam'da uzun bir süre inzivaya çekildi ve kapanık bir hayat yaşadı. Tekrar Bağdat'a dönerek, yeniden öğretim hayatına başladı. Ancak bu durumda uzun sürmedi ve tekrar Kudüs'e gidip, inzivaya çekildi ve orada öldü. (Ülken, 2015:131)

1.2. Gazali'nin Eserleri

Gazali, hemen hemen her konuda eser yazmıştır. Bilinen yetmiş dört eseri bulunmaktadır. Bu yetmiş dört eserin dışında da, Gazali'ye nisbet edilen ancak hakikatte onun olmayan eserler bulunmaktadır. (Gazali, Çeviri: Arslan, 1981:51)

Gazali'nin en büyük eseri İhya-i Ulum-id-din olarak kabul edilir. Bu eserde; ahlak, tasavvuf, din konularını ele almıştır. Hakikatın bilgisine nasıl ulaşılacağını aktarmıştır. İhya dört bölümden oluşmaktadır. Her bölümde on kitaptan meydana gelmektedir. (Ülken, 2015:131)

Gazali'nin din-felsefe problemini konu alan, iki büyük eseri de Makasid-ül Felasife ve Tehafüt-ül Felasife'dir. Makasid-ül Felasife'nin konusu felsefenin ilkeleridir. Tehafüt-ül Felasife ise Gazali'nin filozofları eleştirdiği kitabıdır. Birçok konuda filozoflara eleştiriler yönelmiştir. Filozofları tutarsızlıkla suçlamış, kendileriyle çeliştiklerini ve hatta bazı konularda Allah'ı inkar ettiklerini dile getirmiştir. Bu konuları yirmi mesele halinde Filozofların Tutarsızlığı adlı eserinde ele almıştır. (Ülken, 2015:133)

Önemli eserlerinden bazıları şunlardır; Kimya-ı Saadet, Nasihat-ül-Mülk, El-munkızu-min-ad-Dalal, İlm-il-kelam. (Gazali, Çeviri: Güngör, 1960:17-18)

1.3. Gazali'nin Fikirleri

Gazali'nin fikirleri açısından din-felsefe ilişkisi onun düşünce hayatının daha çok ikinci döneminde yer alır. Bu konunun ilk dönemini Mu'tezile-Eş'ari çatışması oluşturur, son dönemde ise İbni Rüşd'ün Gazali'ye verdiği cevaplar vardır. (Arslan, 2014:204)

Din-felsefe sorunu, iman ile akıl sorunudur. Vahye dayanan din ve akla dayanan felsefenin bir arada olup olamayacağı problemidir. Bu problemin ikinci döneminde en önemli nokta Gazali'nin filozoflara yaptığı eleştirilerdir.

Gazali, kelamcılarının fikirleri ile aradığı hakikate ulaşamayacağını düşünerek felsefeye yöneliyor. Hakikatın bilgisinin de şüpheden uzak olması gerektiğini söyler. Yani Gazali'nin bir hakikat arayışı vardır, bu hakikate de ancak tüm şüphelerden kurtularak ulaşabileceğini düşünür. (Özden, 2017:130-134) Gazali'nin düşünce sistemi kuşkuçuluk üzerine kuruludur. Öncelikle duyuların bilgisini gözlemleyen Gazali, duyuların çoğunlukla yanıltıcı olduğunu söylüyor. Daha sonra aklın bilgisini sorguluyor ve akılla elde ettiğimiz bilgilerin de bizi yanıltabileceğini söylüyor. Bu durumda ona göre, duyuların bilgisi, aklın bilgisi ve zihnimiz bizi yanıltabilir. Peki bizi yanıltmayan, kesinliğe götüren hakikatın bilgisine nasıl ulaşılır? Gazali, bu sorunun cevabına ulaşmak için felsefe, tasavvuf, kelam gibi birçok alanı inceliyor.

Gazali, hakikate ulaşmak için akla dayanan bilimlerin yetersiz kalacağını düşünüyor. Bu nedenle de mantık, doğa bilimleri, matematik ve felsefeyi eleştiriyor. (Ülken, 2015:132) Bunların hiçbirinin bizi hakikate ulaştırmayacağı fikrindedir.

Gazali, felsefenin temel ilkelerini, filozofların felsefe hakkındaki görüşlerini Makasidu'l-felasife adlı eserinde anlatmıştır. (Gazali, Çeviri: Erdemci, 2002:35) Bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; Mantık, İlahiyat ve Tabiat Bilimleri' dir. Bu eserin giriş bölümünde Gazali, filozofların tutarsızlıklarını göstermek için öncelikle onların görüşlerini anlatmak gerektiğini düşündüğü için bu kitabı kaleme aldığını ifade ediyor.

Filozofları eleştirdiği eseri ise Tehafüt-ül-felasife'dir. Gazali filozofları, yirmi konuda eleştiriyor. Ancak üç konuda ısrar ediyor. (Boer, Çeviri: Kutluay, 1960:112) Bunlar; Allah'ın küllileri bilip, cüzileri bilmediği düşüncesi; ruhların ölümden sonra bedenle birleşmesini kabul etmemeleri meselesi; alemin kadimliği meselesi.

Yeni Platonculuk' tan etkilenen İbni Sina, Farabi gibi filozofların düşüncelerini ele alan Gazali, bu düşüncelere hücum etmektedir. Gazali'ye göre bu filozoflar felsefe ve dinin, yani akıl ve imanın bir arada olabileceğini savunmuşlardır. (Arslan, 2014:204) Aristoteles ve Platon'un görüşlerini benimseyen, Yeni Platonculuk' un devamı niteliğinde olan Farabi, Kindi, İbni Sina gibi filozofların tezleri karşısında durmuştur, Gazali. Bu filozoflara göre, felsefe ve din uyum içindedir. Gazali ise felsefenin, filozofların kabul ettiği gibi İslam vahyinin tezlerine uygun olup olmayacağını inceliyor. Gazali, bu filozofların kabul ettiği tarzda felsefi ilahiyyatın İslam dinine her konuda uymadığını savunuyor. Aynı zamanda böyle bir ilahiyyat düşüncesinin mümkün olmadığını söylüyor. Yani tanrısal şeylerin felsefi araştırmaların konusu olamayacağını savunuyor. Bu şekilde yapılan bir araştırmanın da bizi doğru sonuçlara götürmeyeceğini düşünüyor.

Bizi doğruya götürecek, hakikate ulaştıracak felsefenin ve aklın üstünde bir bilgi olması gerektiğinden söz ediyor. (Gazali, Çeviri: Güngör, 1960:17-18) Bilgi sorunu Gazali'nin düşünce hayatında önemli bir yerdedir. Doğru bilginin ne olduğu ve bu bilgiye nasıl ulaşılması gerektiğinin araştırılması gerektiğini söyler. Ona göre iç huzura ermek için hakikatlerin bilgisine ulaşılmalıdır. Bu bilgi şüpheden uzak olmalı. Yani hakikatin bilgisi, bizi yanıltmayacak ve içinde şüphe barındırmayacak bilgidir.

Gazali'ye göre, kesin bilgiye ahlak yoluyla ulaşılır. Ahlak ise tasavvuf için bir hazırlıktır. Bireyin dünya işlerinden uzak durması ve arzularından kurtulması ile hakikate ulaşılır. (Ülken, 2015:245) Gazali, İhya'nın Acaib-ül-kalb bölümünde kalbin hallerinden ve kalp gözünden bahsediyor. Nur Kandili isimli eserinde de kalpten söz ediyor ve Nur'ları anlatıyor. Nur'u üç bölümde inceliyor. (Ülken, 2015:138-141) Onun için birinci derecede yer alan ve asıl olan Nur Allah'tır. Buradan yola çıkarak Allah korkusunu ve bu korkuyu diğer korkulardan ayıran özellikleri açıklıyor. Eserlerinde nefis konusuna da yer veren Gazali, nefsi meydana getiren iki şeyi açıklıyor. Bunların beden ve kalp olduğunu söylüyor.

İnsanın bilmesi algılama yoluyla gerçekleşiyor. Daha sonra ayırt etme gücü meydana geliyor. En son zeka gücü ortaya çıkıyor. Bu durumdan sonra insanda kalp gözü açılıyor. İnsan, kalp gözü sayesinde akılla ulaşamayacağı bilgilere ulaşır. Bu sezgisel bilgi hakikatin bilgisidir.

2. Gazali'de Din-Felsefe İlişkisi

Felsefe, özü itibariyle akla dayanan, varlığın doğası, bilgi ve yaşam tarzıyla ilgili sistematik ve eleştirel düşünüş şeklidir. (Cevizci, 2017:176) Her düşünür felsefenin tanımını kendi çağının özelliklerine göre ve kendi bakış açılarına göre yapmışlardır. Bu tanımlar ontolojik, epistemolojik veya ahlaki bakış açılarına göre yapılmış tanımlardır. (Bolay, 2004:11)

Din, insanın hayatını anlamlı kılmak ve ilişkilerini düzenlemek için bilgelik sağlama girişimidir. (Arslan, 2009:11) İnsanlık tarihi kadar eskiye dayandığını söyleyebileceğimiz dinin tam bir tanımını yapmakta zor bir iştir. Dinler tarihine baktığımızda her toplumda farklı da olsa bir din kavramı ve o dinin getirdiği kurallar olduğunu görürüz. (Günaltay, 2006) Din, "kutsal" ve "inanç" kavramlarıyla yakından ilgilidir. Aynı zamanda Tanrı, ibadet, insan kavramları da dinlerin temel kavramları arasındadır. Dinlerin amacı insanlara bilgi vermektir. Dinlerin bilgisi metafizik bir bilgidir. Dinler verdikleri bilgiye uygun bir yaşamdan bahsederler ve bu uygun yaşamın insanları kurtuluşa götüreceğini ifade ederler.

Felsefe ve din, aynı amaca hizmet eden iki alandır. İkisi de insanlara bilgi vermeyi amaçlar. Çokça benzer özellikleri olmasına rağmen birbirinden farklı yanları da vardır. Kaynakları bakımından birbirinden ayrılır bu iki alan. Din, ilahi kaynaklı bir alanken; felsefe insan kaynaklı bir alandır. Felsefenin dinden ayrılan temel ilkesi akla dayanmasıdır. Din ise vahye dayalıdır. Felsefe ele alınan sorulara kesin yanıt veremezken din, sorulara kesin cevaplar verebilir. Bu iki alan benzer problemlerle ilgileniyor olsalar da, bu problemlere çözüm üretme yöntemleri birbirlerinden çok farklıdır.

Din-felsefe problemi Ortaçağ'da Hıristiyan ve Müslüman dünyasını etkileyen önemli problemlerden biriydi. (Arslan, 2013:259) Bu problem vahye dayanan din ile akla dayanan felsefenin, yani iman ile aklın bir arada uyum içinde olup olamayacaklarını içeren problemdir. Bu iki dünyada paylaşılan ortak şeyler vardır. Bu iki din de vahye dayanmaktadır. Diğer bir benzerlik ise bu iki dünyanın belli dönemlerde Yunan felsefesiyle karşılaşmış olmalarıdır.

Yunan felsefesi, genel itibariyle vahye dayanan dinlerin özelliklerinden farklı özelliklere sahiptir. Yunan düşünürleri, Tanrı'yı akıl olarak düşünürler ve alemlî düzensizlikten düzene geçirdiğini savunurlar. Yani vahye dayanan dinlerde olduğu gibi Tanrı'nın tekliği, evrene aşkınlığı ve alemlî yaratması düşünceleri yoktur. (Arslan, 2013:260) Yunan felsefesinin, İslam düşüncesinde ilk etkileri Mu'tezile kelam okulundaki düşünürlerde görülür. Onlar, iman ile akıl arasında bir ayrıma gerek duyulmadığı fikrini savunurlar. Mu'tezile'nin bu akılcı anlayışı da Eş'ari'ci tepkiyi meydana getirir. (Arslan, 2013:265)

Din-felsefe probleminde ilk dönemi Mu'tezile-Eş'ari çatışması teşkil eder. İkinci dönemi Aristoteles' in görüşlerini örnek alan Yeni Platoncu felsefeyi benimseyen İbni Sina, Farabi, Kindi gibi filozoflarla Gazali arasındaki çatışma oluşturur. Bu problemin üçüncü döneminde de Gazali'ye cevap veren İbni Rüşd vardır.

Yeni Platoncu felsefe görüşünü benimseyen filozoflar felsefi-aklı düşünceden bahsediyorlar. (Arslan, 2014:229) Gazali, felsefi-aklı düşüncenin başarıya ulaşmayacağını savunuyor. Böyle bir düşüncenin de İslam öğretilerine ters düşeceğini söylüyor.

Öncelikle böyle bir tez gerçekten İslam vahyine uygun mu bunu inceliyor. Bu felsefe hakkında yaptığı incelemeleri vardığı sonuçları Makasidu'l Felasife adlı eserinde açıklıyor. Bu eserin konusu felsefenin temel ilkeleridir. Gazali, eserin giriş bölümünde felsefecilerin tezlerinin dayanıksız olduğunu dile getiriyor. Filozofların söylediklerinin İslam öğretisi ile ters düştüğünü savunuyor. Bir şeyin hedefi ve amacı bilinmezse tartışılmaz düşüncesi ile felsefeyi inceleyerek temel ilkelerini ortaya koymuştur.(Gazali, Çeviri: Erdemci, 2002:20)

Felsefenin Temel İlkeleri adlı eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm mantıktır. Burada mantığın bölümleri ve faydaları açıklanmıştır. Önergelerin kısımları, tümel kavramlar ve kıyas kavramları ele alınmıştır. İkinci bölümde ilahiyat konusunu ele almıştır. İlimlerin sınıflandırılmasından matematik, tabiat, metafizik bilimlerinin konularına kadar bu bölümde incelenmiştir. Üçüncü bölümün konusunu tabiat bilimleri oluşturmaktadır. Hareket, mekan gibi kavramlar ele alınmış ve tüm cisimlerdeki ortak özellikler açıklanmıştır.

Gazali, filozofların felsefi ilahiyattaki düşüncelerini kabul etmiyor. Filozofların bahsettiği gibi felsefenin İslam vahyinin öğretileri ile uyduğu düşüncesini reddediyor. Filozofların hataya düştüğünü ve hatta bazı konularda Allah'ı inkara vardıklarını ispat etmek için Tehafütü'l-felasife' yi kaleme alıyor. Gazali, filozofları yirmi meselede eleştiriyor. Ancak üç mesele de ısrar ediyor. Gazali'nin kaleme aldığı bu eseri felsefe-din ilişkilerinde önemli bir yerdedir. Bu eserle Gazali, tehafüt geleneğinin başlatıcısı olmuştur.(Gazali, Çeviri: Kaya ve Sarıoğlu, 2005:9)

Filozofların tutarsızlığı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm metafiziktir. Bu bölümde on altı meseleyi ele almıştır. İkinci bölümü tabiat bilimleri oluşturmaktadır. Burada da dört meseleyi almaktadır.

Gazali'nin din-felsefe ilişkisinde filozoflara ısrarla hücum ettiği üç meseleden biri, filozofların tutarsızlığı eserinde birinci mesele de ele aldığı alemlî ezeliyeti meselesidir. Filozofların büyük çoğunluğu alemlî ezeliyeti olduğu fikrinde birleşmişlerdir. Gazali, filozofların bu konudaki delillerini incelemiş ve onların tutarsız olduğu yönündeki düşüncelerini onlara yönelttiği itirazlarla açıklamıştır. (Gazali, Çeviri: Kaya ve Sarıoğlu, 2005:14-47) Filozoflara yönelttiği ikinci eleştiri Allah'ın tür ve cinsleri külli olarak bildiği meselesidir. Bu meseleyi kitabında on birinci mesele olarak ele almıştır. Filozoflar, Allah'ın küllileri bildiği, cüzileri bilmediği fikrindedirler. Gazali, bu fikrin Allah'ı inkar etmek olduğunu söylüyor. (Gazali, Çeviri: Kaya ve Sarıoğlu, 2005:125-130) Gazali'nin filozofları ısrarla eleştirdiği üçüncü konu ise, yirminci mesele olarak ele aldığı filozofların cesetlerin dirilişini ve ruhların bedenle birleşecek olmasını inkar etmeleri meselesidir. (Gazali, Çeviri: Kaya ve Sarıoğlu, 2005:207-226) Bu konuda filozofların çelişkiye düştüğünü savunur. Gazali, bu üç konuda filozofların küfre düştüğünü söyler. Bu üç konudaki görüşlerinin İslam dinine uygun düşmeyeceğini ifade eder.

Gazali, filozofların nedensellik ilkesini de eleştiriyor. Birbiri ardından gelen olaylarda zorunlu bir sebep sonuç ilişkisi aranmaz. Filozofların nedensellik ilkesi diye açıkladığı neden sonuç ilişkisinin alışkanlıklar olduğunu söylüyor. (Ülken, 2015:134)

Akıl ve inancın bir arada olamayacağını düşünen Gazali'nin hakikate ulaşma yolu tasavvuftur. (Ülken, 2015:135) Düşüncesinde bilgi sorunu önemli bir yerdedir. Bilgiye neyle ve nasıl ulaşacağını sorgulayan düşünür, bilgiye ulaşmak için tüm şüphelerden uzak olmak gerektiğini savunur. Çünkü kesin bilgi, şüpheden uzak olan bilgidir. Tasavvufa ulaşmanın yolu ahlaktan geçer. Gazali'nin düşüncesinde ahlak, tasavvufa giden yolda bir hazırlıktır. Onun için gerçek kesinlik, hakikatin bilgisine ulaştırılan tasavvuftur. Gazali, bilgiyi sorgulamış, akla eleştiriler yöneltmiş ve akıl ile imanı kesin olarak ayırmıştır.

Hakikate ulaşmak arzularından vazgeçmek ve dünya işlerinden kendini çekmekle mümkün olur. Gazali, akıl üstü bir durum olan kalp gözünün açılmasından ve bu durumun getirdiği akıl üstü hakikatlerden de bahseder. (Ülken, 2015:135-142) İhya'nın büyük kısmında mistik şeylerden söz etmiştir. Bu eserde kalbin özelliklerini açıklar. Bilginin tam olmasını engelleyecek şeylerden kurtulan insan hakikatlere ulaşmış olur. Gazali, inancı üç derece de açıklar. Bunlar: halkın inancı, kelamcılarının inancı ve Nur'u görenlerin inancı. Halkın inancını taklit olarak değerlendirir. Kelamcılarının inancının temelinde akıl yürütme olduğunu söyler. Nur'u görenlerin inancının asıl olan inanç olduğunu kabul eder. Nur' u da üç bölümde ele alır. Asıl olan Nur, Allah'tır. Burdan da yola çıkarak Allah korkusunu açıklar. Bu korkunun diğer tüm korkulardan farklı olmasını ele alır.

İnsan alemi algı yoluyla bilir. Daha sonra ayırt etme gücü ortaya çıkar. Bundan sonra da zeka meydana gelir. Zekadan sonra da kalp gözü açılır. Bu sezgi gücüyle hakikatin bilgisine ulaşılır.

3. SONUÇ

Gazali, İslam düşüncesinde din-felsefe ilişkileri probleminde ikinci dönemi temsil etmektedir. Bu dönemi Yeni Platoncu filozoflara yapmış olduğu eleştiri kapatıyor.

Gazali'nin hayatını da birkaç döneme ayırarak incelemek mümkündür. Çünkü düşüncesinde geçirdiği buhranların etkisi vardır. Yaşadığı çağın düşünce hareketlerinden etkilenmiştir ve din-felsefe ilişkisini ele almıştır. Bu alanda yaptığı çalışmalarda Meşşai filozoflarına karşı çıkışlarıyla bilinmiştir. Aslında Gazali'nin karşı çıktığı Yunan felsefesinin İslam düşüncesine uygun olmayan fikirlerinin benimsenmesidir. Başta Farabi, İbni Sina olmak üzere Yeni Platoncu felsefeyi benimseyen filozoflara hücum etme nedeni budur. Gazali, iman ve aklın uyum içinde olamayacağını düşünüyordu. Yunan felsefi düşüncesinin İslamın öğretilerine ters düştüğünü savunmuştur. Bu nedenle de filozofları küfre düşmekle suçlamıştır.

Gazali, filozofların tutarsızlıklarını gösterebilmek için yazdığı eserlerinde filozofları eleştirmiştir. Ancak kendisinin de eserlerinde dile getirdiği gibi amacı ortaya yeni bir şeyler koymak değildir. Onun amacı filozofların görüşlerindeki tutarsızlığı göstermektir. Onların savduklarının İslam vahyine uygun olmadığını açıklamaktır. Yazdığı eserle de tehafüt geleneğinin başlatıcısı olmuştur.

Gazali, filozofların kabul ettikleri felsefi akli düşünceyle doğru bilgiye ulaşamayacağını savunmuştur. Kesin bilgiye ulaştırarak yol tasavvuf yoludur. Düşünce hayatında ulaştığı son nokta tasavvuftur. Düşünceleriyle İslam felsefesine önemli katkılarda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Ülken, H.Z. (2015). İslam Felsefesi Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru Kaynakları ve Etkileri, Doğu Batı Yayınları, İstanbul
- Gazali (1960). El-Munkızu Min-Ad-Dalal (Hakikate Giden Yol), Çeviren: Hilmi GÜNGÖR, Maarif Yayınları, Ankara
- Boer, T.J. (1960). İslam'da Felsefe Tarihi, Çeviren: Dr. Yaşar KUTLUAY, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara
- Özden, Ö. (2017). İslam Felsefesi Tarihi, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul
- Gazali (1981). İhya-i Ulum-id-din, Çeviren: Ali ARSLAN, Arslan Yayınları, İstanbul
- Arslan, A. (2014). İbni Haldun, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Gazali (2002). Makasıdu'l-Felasife (Felsefenin Temel İlkeleri), Çeviren: Cemaleddin ERDEMCI, Vadi Yayınları, Ankara
- Cevizci, A. (2017). Felsefe Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul
- Bolay, S. H. (2004). Felsefeye Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara

Arslan, A. (2009). Felsefeye Giriş, Adres Yayınları, Ankara

Günaltay, M. Ş. (2006). Dinler Tarihi, Kesit Yayınları

Arslan, A. (2013). İslam Felsefesi Üzerine, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Gazali (2005). Tehafütü'l-Felasife (Filozofların Tutarsızlığı), Çeviren: Mahmut KAYA, Klasik Yayınları, İstanbul